

De wolf is terug!

ENG OF ENERVEREND?

**Dick Klees – Erwin van Maanen – Leo Linnartz
Martin Drenthen – Michiel van der Weide**

INHOUD

	Inleiding	7
1	Beelden van de ‘grote boze wolf’ Erwin van Maanen	11
2	Biologie en gedrag Dick Klees & Leo Linnartz	29
3	Geschiedenis van de wolf in onze omgeving Erwin van Maanen	49
4	De terugkeer van wolven naar de Lage Landen Dick Klees & Leo Linnartz	65
5	Wat zijn de gevolgen voor de mens? Michiel van der Weide & Martin Drenthen	93
6	De terugkeer van ‘wilde’ dieren Leo Linnartz	113
7	Wat vraagt de terugkeer van de wolf van ons? Martin Drenthen	133
	Verder lezen	151
	Over de auteurs	153
	Over de deelnemende organisaties	154
	Register	156

INLEIDING

Na een afwezigheid van ruim een eeuw is de wolf spontaan teruggekeerd in onze contreien. Na een comeback van dit roofdier in heel Europa is er inmiddels ook sprake van permanente vestiging in Nederland en België en zijn de eerste welpen in het voorjaar van 2019 geboren. De vraag of hij zich hier echt gaat vestigen is daarmee achterhaald, maar hoe de ontwikkelingen verder zullen gaan blijft een open vraag. De komst van wolven in gebieden waar ze generaties lang niet geweest zijn, roept gemengde gevoelens op.

Wolven hebben bij veel mensen een negatief imago dat vaak berust op vooroordelen en sprookjes, wat een gevoel van dreigend gevaar geeft, zonder precies te weten waarvoor. Toch zou slechts een derde van de bevolking gekant zijn tegen de terugkeer van wolven; anderen staan er neutraal tegenover of zien hun terugkeer juist als een verrijking van onze natuur. Dit past ook bij het groeiende verlangen naar meer wildernis – zij het alleen op de momenten en in de vormen die we zelf kiezen. Zo ervaren we de wolf als een symbool voor de fascinerende natuur, maar tegelijkertijd als een bedreiging voor onze geordende wereld.

In dit boekje vertellen vijf wolvenkenners meer over de geschiedenis van dit roofdier in de Lage Landen en waar onze beeldvorming zoal vandaan komt, om daar vervolgens de feiten naast te zetten. Alles wat er aan vragen leeft komt aan bod: biologie, gedrag, leefomgeving, verspreidingsgegevens en alle gevolgen voor de natuur, voor onszelf en onze (landbouw)huisdieren. Waarbij we uiteindelijk kunnen concluderen dat de terugkeer van de wolf ons uitdaagt te leren omgaan met de weerbarstige natuur en 'enge' dieren!

*‘Wee de wolf die in een kwaad
gerucht staat’*

- Nederlands gezegde

Wat we denken te weten...

Nu de wolf weer in ons land opduikt, staat hij volop in de belangstelling. Sommigen zien dit roofdier met diepgewortelde angst tegemoet, anderen met bewondering.

De wolf speelt al eeuwenlang een grote rol in onze gedachten: in mythen en sprookjes, als archetype of karikatuur. Daarin wordt hij niet alleen neergezet als vals vraatzuchtig wezen, zoals de ‘grote boze wolf’ in Roodkapje, of als weerwolf, maar ook als held. Hoe zijn die beelden ontstaan en hoe bepalen ze ons huidige denken over de wolf?

Om dit te verhelderen belichten we de verhalen in de geschiedenis waarin de wolf op de voorgrond van ons denken trad en diepe impressies achterliet, wat generaties lang zorgde voor uiteenlopende denkbeelden. Toen de wolf verdween, na meedogenloze vervolging door de mens, werd het beeld van de wolf vooral overgeleverd in de kindersprookjes. Bij sommigen komen de schrikbeelden uit de kindertijd naar boven wanneer men erover leest of de wolf ergens tegenkomt, meestal in een dierenpark. En nog steeds ontstaan er nieuwe ‘wolvenverhalen’ en nieuwe beelden.

Wolvenmagie

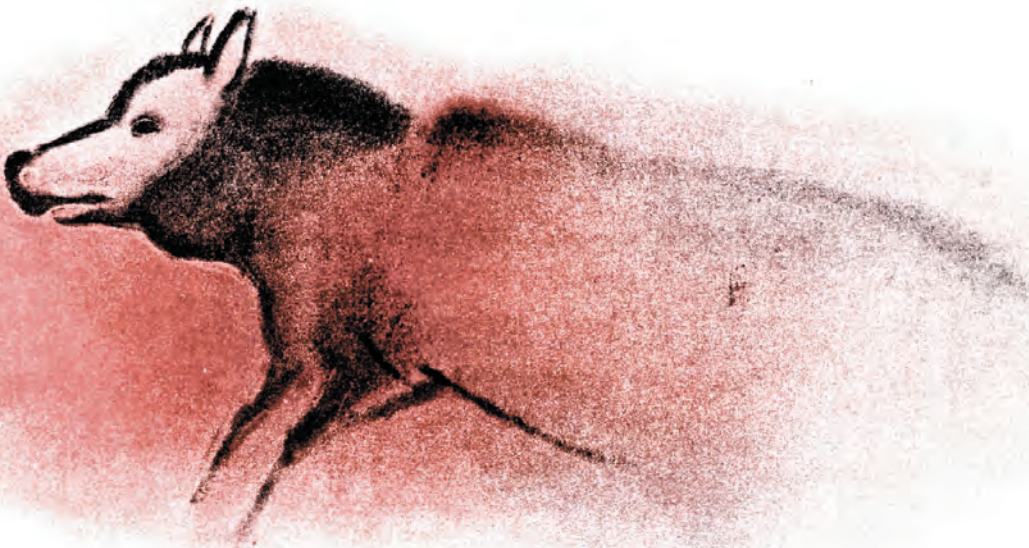
Diep in de prehistorie treedt de wolf al onze gedachtewereld binnen. In die tijd moet de mens in de natuur zien te overleven en daarom probeert men de natuurgeesten gunstig te stemmen. Wolven en andere indrukwekkende dieren, zoals de beer, worden respectvol aanbeden als 'krachtdieren' of als wachters in het hiernamaals. Men ziet de wolf als intelligente en coöperatieve jager, en daarmee in zekere zin als geestverwant. Jonge wolven worden in de menselijke familie opgenomen en raken op den duur als hond gedomesticeerd. In tegenstelling tot die vertrouwde compagnon en jachtgenoot, blijft de wolf in de natuur een ongreepbaar en obscuur dier; bijna een tegenpool van de hond.

Mythische en aardse dierwezens raken in de oudheid in de menselijke gedachten met elkaar verstrengeld. Bekend is het fenomeen dat mensen in trance een dierge-daante aannemen, om zo kracht en kunde van het dier te verkrijgen voor het welvaren van de stam en het succes van de jacht. Wereldwijd ontstaan tal van diercultussen, zoals de luipaarden- en stierencultus. Zo was de 'medicijnwolf' een belangrijke totem bij veel Noord-Amerikaanse volkeren, bijvoorbeeld de Nez Perce en Noordwestkustindianen, maar werd hij tegelijk ook door de indianen en Eskimo's bejaagd voor zijn vlees en vacht.

Ruim voor het begin van onze jaartelling putten volkeren als de Grieken en Germanen kracht, uithoudingsvermogen, snelheid, alertheid en moed uit vereenzelviging met de wolf. Zij dragen vaak een stuk beren- of wolvenhuid en vechten daarmee letterlijk als 'beesten'. Jonge krijgers die een militaire opleiding krijgen, zijn idolaat van de wolf en opereren afzijdig van de gevestigde orde in hechte bendes, die lijken op een wolvenroedel. Deze wolvencultus is wijdverbreid in Europa, en duurt tot de kerstening van Scandinavië in de twaalfde eeuw.

De Germaanse krijgers halen hun inspiratie uit de godensagen. De *Edda*, het IJsland-

Zeldzame rotschildering van een wolf in de Font-de-Gaume grot
(16.000-13.000 v.Chr.). Illustratie van Henri Breuil (1910).

De wolf bij ons terug

Als de wolf in grote delen van Europa verdwijnt, blijft zijn reputatie door de sprookjes en fabelen voortbestaan. Waar het conflict tussen de wolf en de mens het langst optreedt, wordt men nog het meest herinnerd aan 'de boze wolf'. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Duitsland en Frankrijk is in de Lage Landen het denken over de wolf als gevaarlijk dier sterker op de achtergrond geraakt; de wolf wordt nu vooral gezien als een sprookjesdier of een dier uit een ver land.

Naast Roodkapje herinneren nog enkele streeksagen, gezegden en plaatsnamen ons aan het dier. Incidenteel wordt de wolf bij ons nog wel eens symbolisch neergezet of in een culturele setting gebruikt, zoals met het festival Hongerige Wolf, in het gelijknamige gehucht dat eind negentiende eeuw met bedijking wordt beschermd tegen de 'waterwolf' (synoniem met overstroming). Een wolfskop in het schildwapen van landgoed Weleveld (wolvenveld) herinnert nog aan de wolvenjacht die er in de late

Wolven op het Napoleontische slagveld van Borodino (detail).
Een schilderij van de hedendaagse kunstenaar Walton Ford (2009).

middeleeuwen geregeld plaatsvond. Wie om zich heen kijkt zal meer verwijzingen naar de wolf van het verleden opmerken.

Zolang de wolf niet in onze achtertuin verschijnt, zijn onze gedachten over de wolf, afhankelijk van onze kennis of waardering van het dier, wantrouwig, neutraal of positief. Dat het woeste dier uit een ver verleden lokaal de gemoederen snel kan beroeren, blijkt wel als in 2000 in Zeeuws-Vlaanderen een wolf (?) opduikt en enkele schapen doodt. Dat dier verdwijnt net zo snel als het kwam, maar blijft in de streekfolklore voortleven als de 'Waase Wolf'.

De beurt is nu aan ons, om bij terugkeer van de wolf in onze omgeving, een beeld te vormen dat meer overeenkomt met de feiten van een in het wild levend dier.

2 BIOLOGIE EN GEDRAG

‘Wolf en prooi zijn van elkaar afhankelijk en “regelen” elkaars aantal’

Alle kenmerken van een allround atleet

De wolf is samen met de vos, poolvos, wasbeerhond, wilde hond, dingo, jakhals en coyote lid van de familie van hondachtigen. Hij is ook de voorvader van alle hondenrassen. Het is een carnivoor, een vleeseter, en als roofdier uitgerust om andere dieren te vangen, doden en te nuttigen. Hoewel lang niet zo sterk als een beer, leeuw of tijger heeft hij door samenwerken geleerd om prooien te overheersen die veel groter zijn dan hijzelf.

Een wolf leeft meestal in ‘roedels’, maar kan ook alleen overleven. Gebouwd op snelheid, kracht en uithoudingsvermogen is hij een allround atleet, goed op ieder onderdeel. Een wolf kan wel 50 tot 70 km per dag afleggen, maar houdt het gemiddeld op 25 km, springt en klimt goed, haalt sprintend 56 tot 64 km/uur en kan 13 km zwemmen. Allemaal eigenschappen die tot de verbeelding spreken.

De wolf behoort met onder meer de coyote, wasbeerhond en poolvos tot de hondachtigen. Foto's © Dick Klees/Studio Wolverine

Zijn gigantische verspreiding over het gehele noordelijk halfrond laat hem uiteenlopende gebieden bewonen, met temperaturen die verschillen van -50°C op de toendra tot $+50^{\circ}\text{C}$ in woestijnen. Dat heeft van de wolf een veelzijdig dier gemaakt. De grootste wolven in het noorden van Canada kunnen wel 78 kilo wegen, terwijl de kleinste neef met 13 kilo hiervan slechts een zesde weegt en in de woestijnen van het Midden-Oosten leeft. De kleuren variëren van zwart tot wit, met als meest voorkomende in Europa en Azië de grijsbruine vacht kleur.

De meeste verbeelding roept hij echter op door dingen die hij niet doet. Mensen

DE HOND, EEN TAMME NAZAAT

Als je je in wolven verdiept, dringt de vergelijking met een hond zich telkens op. Dat is ook logisch, want de hond staat genetisch nog zo dicht bij de wolf dat hij er mee te kruisen valt. Biologisch gezien is een hond een slecht presterende wolf. Zijn herseninhoud is kleiner geworden, zijn gehoor en gezicht zijn minder, net als zijn uithoudingsvermogen en kracht. Waar een wolf een prooi ineens kan doodbijten, mist een hond de lange hoektanden en de enorme bijtkracht in zijn kaken, en moet vaker bijten, rukken en sjoeren om gelijk te presteren. Er zijn wel rassen gefokt die op één eigenschap beter presteren, zoals bloedhonden die, speciaal gefokt voor spoorwerk, een reukzin hebben die de wolf kan overtreffen.

In tegenstelling tot wolven die één keer per jaar loops worden, worden honden dit jaarlijks twee keer. Het allerbelangrijkste verschil echter dat een wolf tot hond heeft gemaakt, is dat een hond een band kan aangaan met een andere soort: zijn baas, de mens. Dit kan een wolf niet. Daardoor wordt een wilde wolf ook nooit een huisdier.

Wildlife comeback

Inmiddels is de situatie flink veranderd: landbouw en veeteelt zijn intensiever dan ooit en hebben zich geconcentreerd op de meest productieve gronden. Grond die ongeschikt is voor intensivering, is verlaten en de bewoners zijn naar de stad vertrokken of zijn in de moderne tijd forensen geworden. Zo waren onze Veluwe, Drentse en Brabantse heidevelden ooit belangrijk voor de veeteelt en landbouw, maar zijn ze ruim een eeuw geleden grotendeels verlaten en vervolgens bebost of natuurgebied geworden.

Hele gebergtes zijn in Europa op deze wijze verlaten en wilde dieren nemen dan die ruimte weer in. Overal in Europa neemt de wildstand toe, ook in Nederland. Dat is te zien aan reeën, die vroeger zeldzaam waren, maar nu talrijk en wijdverbreid. Ook edelhert, damhert en wild zwijn nemen toe. Prooidieren voor wolven zijn dus in tegenstelling tot vroeger niet zeldzaam meer en plaatselijk zelfs talrijk. Tegelijkertijd zien we dat ook grote roofdieren toenemen. Zowel in Noord-Spanje als in Italië, de Balkan en in Zweden nemen bruine beren toe, zozeer zelfs dat er geregeld ook beren in de Zwitserse en Oostenrijkse Alpen rondlopen. Lynxen zijn op diverse plekken in Duitsland, Frankrijk en Zwitserland uitgezet. Dat lijkt nog ver weg voor Nederland, en dat is ook zo voor beer en lynx, maar niet voor de wolf.

Vanaf de jaren zestig begint ook het denken van westerse mensen te veranderen. Natuur hoeft niet meer per se getemd en bestreden te worden, maar mag ook zichzelf zijn. Alle soorten planten en dieren horen er sindsdien bij, of ze nu nuttig of in sommige ogen schadelijk zijn, zoals roofdieren. Dat veranderende denken over natuur is sindsdien omgezet in wetgeving die ook roofvogels en roofdieren beschermt. In 1982 wordt door alle Europese landen de Bern-conventie ondertekend, waarin naast vele andere soorten de wolf beschermd wordt. Deze beschermingsverplichting wordt later opgenomen in de Habitatrichtlijn van de Europese Unie.

Lynx, bruine beer en veelvraat.

Foto's © Erwin van Maanen (lynx) en Dick Klees/Studio Wolverine

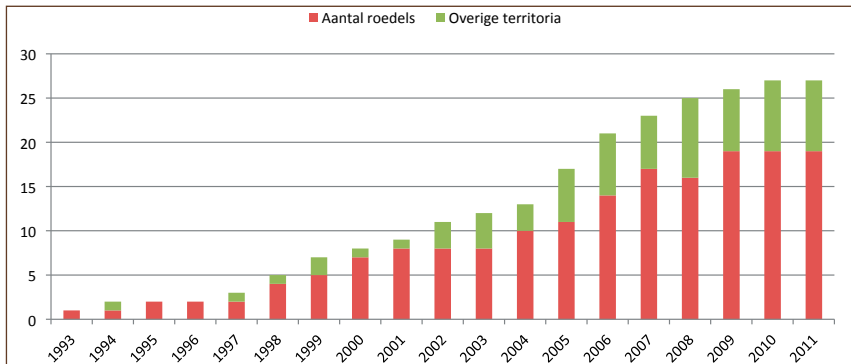
Ree, eland en rendier zijn belangrijke prooidieren.
Foto's © Dick Klees/Studio Wolverine.

Sinds deze bescherming van kracht is en er een positievere houding van het publiek te bespeuren valt, is de wolf bezig met een herstel in Europa, ondersteund door een ruime beschikbaarheid van wilde prooidieren. Bijna overal in Europa leven nu wolven of duiken er jonge zwervende dieren op.

Vanuit Italië

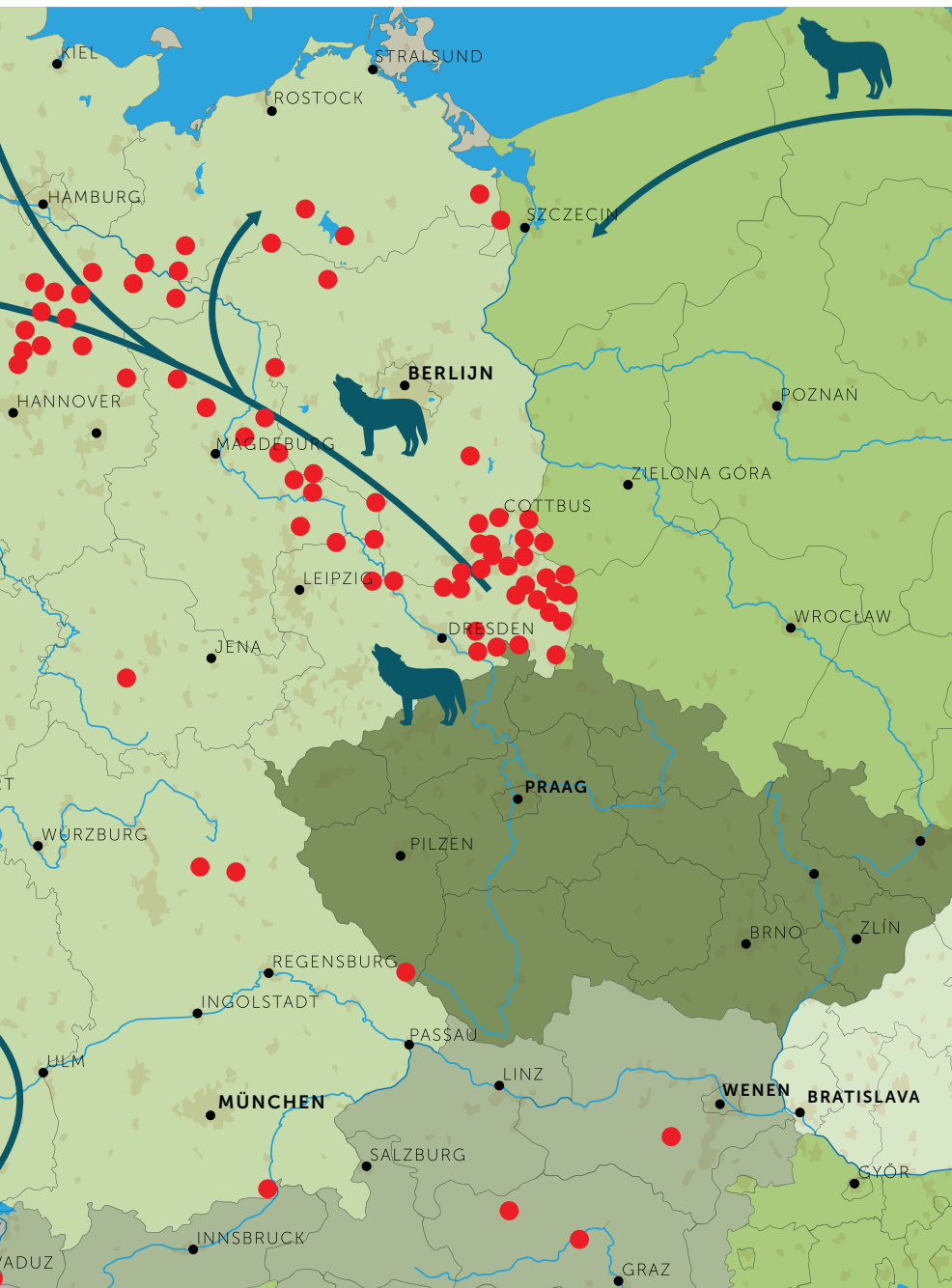
Na een betere wettelijke bescherming en schadevergoedingen voor veehouders is de wolvenpopulatie in Italië gaan groeien. Vanuit hun laatste leefgebieden in de Apenijnen zijn wolven weer in de hele centrale Italiaanse bergketen teruggekeerd. In 1983 vindt ten noorden van Genua de eerste voortplanting plaats en in 1985 wordt een wolf aan de Franse grens geschoten. In 1992 worden twee wolven gezien in het Franse nationaal park Mercantour, waarna vanaf 1996 in een rap tempo de Franse Alpen en vervolgens delen van het Centraal Massief worden gekoloniseerd. Later betreden wolven

Aantal wolvenroedels en -territoria in Frankrijk van 1993 tot 2011.
© Wolven in Nederland

● Wolventerritorium

De verspreiding van de wolf in Noordwest-Europa, 2017-2018
 © Natuurmonumenten, samengesteld door Thomas van Bart

Wat betekent de komst van wolven?

Tot voor kort kenden we wolven alleen uit sprookjes en de dieren tuin. Sinds ze de grens oversteken en zich hier vestigen, is er volop aandacht in de media – maar wat weten we feitelijk over de wolf? Kun je nog in de bossen wandelen en lopen onze huisdieren geen gevaar? Moeten we bang zijn of juist blij dat wilde dieren hier (weer) willen leven? Vijf wolvendeskundigen vertellen over het gedrag, de geschiedenis van de wolf in Europa en hoe wij kunnen omgaan met ‘enge’ dieren en ‘wilde’ natuur. Dit boek geeft antwoord op de vele vragen die er leven.

De auteurs zijn ieder deskundig vanuit een andere optiek:

Dick Klees is natuurfotograaf en illustrator bij Studio Wolverine.

Erwin van Maanen is ecooloog en milieukundige bij EcoNatura.

Leo Linnartz is ecooloog voor natuur- en landschapsonwikkeling bij ARK.

Martin Drenthen is hoofddocent filosofie bij de Radboud Universiteit Nijmegen.

Michiel van der Weide is beleidsmedewerker bij Natuurmonumenten. Zij zijn verenigd in www.wolvenin nederland.nl

Alles wat je wilt én moet weten over wolven

9 789021 573717

www.kosmosuitgevers.nl

**KOS
M•S**

NUR 436/460
Kosmos Uitgevers,
Utrecht/Antwerpen